

Veidas, vardas ir kaukė: identiteto krizė dekadentinėje Peterio Altenbergo savivokoje

Ju l d i t a N A G L I U V I E N Ė
Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: eskizas, amžių sandūra, *fin de siècle*, impresija, miniatiūra, mizoginija, *henidinė savivoka*, žydiškasis neapykantos sau fenomenas.

Amžių sandūros Vienos esteto, eseistinių eskizų ir momentinių impresijų, feljetonų ir aforizmų autoriaus Peterio Altenbergo vardas kelia šiuolaikiniam skaitytojui mažai asociacijų. Šis *fin de siècle* Vienos miniatiūros meistras primirštas ir Austrijoje. Vokietijoje XIX a. 9-ąjį dešimtmetį šiek tiek išsisiūbavusi jo kūriniių recepcija galiausiai nurimo ir domino nebent eskizo žanro tyrinėtojus, aptariančius impresionistinės miniatiūros ištakų, genezės ir sklaidos ypatumus. Tačiau šį originalų esteta prisiminti įpareigoja dvi su Altenbergo vardu susijusios datos, švenčiamos būtent šiais metais: Altenbergas gimė 1859 metų kovo mėnesį, mirė pirmosiomis 1919 metų sausio dienomis, nesulaukęs 60-mečio.

Įvairių amžių sandūros poetų ir rašytojų prisiminimuose Altenbergas vertinamas itin skirtingai. Šis autorius tikrai nėra pirmo rango poetas, kurio vardą būtų galima minėti šalia tokių iškiliių austrų modernistų kaip Hugo von Hofmannsthalis, Franzas Kafka, Karlas Krausas ar Raineris Maria Rilke, tačiau jų kūryba ar estetinės teorijos išaugo būtent ant Altenbergo eksperimentinės literatūros pamatų. Jis vadinamas diletantu, mėgėju, jo kūriniiams prikišamas leksikos, ypač veiksmažodžių, skurdumas, jo asmenybė reflektuojama itin plačioje įvertinimo skalėje nuo „niekniekių autoriaus“ iki „mūsų laikų genijaus“. Alfredas Polgaras, Vienos poetas ir Altenbergo bendražygis, vadina rašytoją „Guliveriu tarp nykštukų“, tačiau šiuolaikinės kritikos šis vertinimas yra ženkliai pakoreguotas, nes, kaip teigia Andrew Barkeris, „<...> argi nebuvo literatūrinio mažojo žanro atstovas Altenbergas – alkoholikas, neurotikas ir amžinas paauglių mergaičių gazelės kojomis garbintojas veikiau nykštukas tarp milžinų“¹ (B a r k e r 1995, 13)? Robertas Musilis vienu sakiniu išreiškia visos Altenbergo recepcijos problematiškumą: „Skaitant PA: ar jis didis poetas? Jausmas: daugiausia ne, kartais taip“ (K o s l e r 1981, 138). Panašiai Arthuras Schnitzleris charakterizuoja ekscentrišką poetą: kaip „originalų ir nuostabų poetą“ ir kaip „valkatą“ (vok. ‘Schubiak’; K ö w e r 1987, 28),

¹ Čia ir toliau grožinės literatūros bei kritinių tekstų citatas iš vokiečių kalbos vertė straipsnio autorė.

o Krausas kaip „keistąjį literatūros šventąjį“ ir ne be ironijos kaip „varjetė Mesiją“ (B a r k e r 1995, 211–212), šie ambivalentiškai jo asmenybės charakterizavimo komponentai lydi visą Altenbergo recepciją.

Kaip būtų vertinamas Altenbergo kūrybos palikimas ir fiziologinė, estetinė jo gyvenimo programa, abejonių nekelia įtaka, kurią amžių sandūros literatai patyrė iš šio ekstravagantiško rašytojo. Altenbergas pagrindė fotografijos ir „kino stiliaus“ estetiką, vienas pirmųjų gynė naujųjų techninių priemonių meninę vertę. Vienos estetas reflektavo japonų kultūros įtaką Austrijos Secesijai, parengė japonų vaizduojamojo meno parodą, inicijavo literatūrinį *japonizmą*. Altenbergo kūrybos recepcijų atrandama Musilio, Thomo Manno, Krauso dienoraščiuose, estetinės programos sandai sušvytuoja Rilke's ir Kafkos kūryboje. Itin pamėgtas ekspresionistų, Altenbergas paveikė ir dada literatūros lauką, ypač reflektuojamas, skaitomas dada kabaretistų, netgi tapo charakteringu *fin de siècle* Vienos literatūros personažu².

Altenbergo mirties metais Viena patyrė politinį, ekonominį ir kultūrinį nuosmukį. Nepaisant to, kad reali nuosmukio priežastis buvo karas, jaunosios Vienos atstovų, Café Central lankytojų, dėka buvo kuriamas mitas, kad su Altenbergo mirtimi Viena prarado specifinę atmosferą. Ne vienas jo amžininkas, ypač jo draugas ir aštriausias, „nekorumpuotas“ kritikas Karlas Krausas siejo Altenbergo mirtį su austrų monarchijos saulėlydžiu. Altenbergas, kaip ir Schnitzleris, imtas laikyti mirusios epochos reprezentuotoju, poetu, išskleidusiu ir paskutinįsyk atvėrusiu žlungantį rafinuotos, aristokratiškos plastikos kupiną pasaulį. Bene taikliausiai ši dekadentinės savivokos kupiną įspūdį 1896 metais aprašo literatūros kritikas Her-

² Ekstravagantiška Peterio Altenbergo asmenybė turėjo įtakos daugeliui literatūrinių portretų. 1900 metais išleistame Jakobo Wassermanno romane *Jaunosios Renatos Fuchs istorija* (vok. *Die Geschichte der jungen Renate Fuchs*) keistuolis Christianas Süssenguthas primena Altenbergą. Apie Süssenguthą romane rašoma: „Vaikams jis rašo laiškus. Įsimylėjęs kiekvieną mergaitę. Tada jis sako pamokslus apie dalykus, apie kuriuos net pagalvoti baisu, sėdi <...> siaubingose užteigose, baisiuose viešnamiuose. <...> Aistringai veržiasi gelbėti moteris ir mergaites...“ (B a r k e r 1995, 71). Carlo Rößlerio komedijoje *Gyvenimo šventė* (vok. *Das Lebensfest*, 1906) Altenbergas atpažįstamas iš nuolat pinigų stingančio dailininko alkoholiko Alberto Rodericko aprašymo. Dėl neabejotinos simpatijos Altenbergui neišspausdintos Schnitzlerio tragikomedijos *Žodis* (vok. *Das Wort*) centre – manieringas Vienos poetas Anastasius Treuenhofas (veikiantis, beje, ir to paties autoriaus novelėje *Miręs Gabrielius* (vok. *Der tote Gabriel*, 1908), kurio prototipu laikomas Peteris Altenbergas. Žymusis Thomo Manno novelės *Tristanas* (vok. *Tristan*, 1903) personažas Detlevas Spinelis taip pat perima keletą spalvingų Altenbergo bruožų. Franzo Werfelio romane *Barbara arba Nuolankumas* (*Barbara oder die Frömmigkeit*, 1929), kuriame vaizduojamas Dunojaus monarchijos saulėlydis, dar kartą prisimenama Altenbergo asmenybė, parabolėje dėvinti intelektualo neurotikos Alfredo (vienas iš Altenbergo pseudonimų) Engländerio (tikroji Altenbergo pavardė), savo dienas, kaip ir Altenbergas, baigiančio psichikos ligonių sanatorijoje, kaukę. Daugiau apie Altenbergo asmenybės įtaką amžių sandūros literatūrai žr. str. „Altenberg als Anreger“ Andrew Barkerio ir Leo A. Lensingo knygoje *Peter Altenberg: Recept die Welt zu sehen* (Ibid., 70–76).

mannas Bahras recenzijoje, skirtoje pirmajam Altenbergo eskizų rinkiniui *Kaip aš matau* (vok. *Wie ich es sehe*)³.

Šio straipsnio tikslas – pažvelgti iš arčiau į unikalią Peterio Altenbergo asmenybę. Jis siekė savo gyvenime realizuoti literatūrinės, estetiškos ir iš esmės utopinės ambicijas išugdyti tobulą menininko sielą sveikame atleliškame kūne. Ši vadina-moji „gyvenimo reforma“, atsisakant biurgeriškojo gyvenimo būdo ir žydiškųjų šaknų, buvo iš dalies perimta iš prancūzų simbolistų Paulio Verlaine'o, Arthuro Rimbaud ir Charles'o Baudelaire'o gyvenimo filosofijos ir didžiąja dalimi buvo veikiamas Joris-Karlo Huysmanso solipsistinės dekadentinės pasaulėžiūros, išdėstytos jo romane *Atvirkščiai* (pr. *A rebours*). Tačiau ši iš pažiūros estetinė bohemiško gyvenimo proklamacija nėra suvoktina vien prancūziškojo simbolizmo kontekste. Altenbergas siekia suteikti gyvenimui, taip, kaip jį suvokia Friedrichas Nietzsche, ypatingą, esminę kokybę, o silpną, neurotišką menininką paversti tobulu žmogumi, primenančiu antžmogį, bet tai koreguoja tam tikras krikščioniškasis mesianizmas. Dvasinio ir fiziologinio tobulėjimo intencija neatsiejama nuo to meto visuomenės antisemitinės ir antifeministinės atmosferos, sąlygojusios esminį konfliktą, aptinkamą ne tik Altenbergo kūryboje, bet ir apskritai Vienos modernizmo literatūroje, t. y. žydiškosios neapykantos sau fenomeną.

Andrew Barkeris knygos skyriuje „Asmenybė ir persona“ (vok. „Persönlichkeit und Persona“) aiškina Peterio Altenbergo paradoksalaus susitapatinimo su moteriškąja sielos puse ir mizoginijos sąsają (Ibid., 25–32). Iš šio straipsnio turėtų išaiškėti, kad moteriškosios egzistencijos pasirinkimas neatsiejamas tiek nuo antisemitizmo bei žydiškosios neapykantos sau fenomeno, tiek nuo modernybės kultūros lauko, kuris buvo suvoktas kaip iš esmės moteriškosios žmonijos raidos stadijos produktas. Šią sąsają išskleidžia ir paaiškina Ottas Weiningeris bestselleriu tapusioje, bet liūdnei pagarsėjusioje studijoje *Lytis ir charakteris* (vok. *Geschlecht und Charakter*) ir Theodoras Lessingas knygoje *Žydų neapykanta sau* (vok. *Der jüdische Selbsthass*).

1918 metų dienoraštyje Thomas Mannas Altenbergą pavadino „igimtu priešu, tokios pat rūšies, kaip ir žydai Kerras ir Lessingas“ (M a n n 1979, 55–56), turėdamas galvoje esminę Austrijos intelektualų, kurių dauguma buvo žydai, stigmą, t. y. aistringą savo žydiškųjų šaknų, savo identiteto atsižadėjimą. Dienoraščio įrašą paskatino dvi aplinkybės: Mannas buvo įpareigotas parašyti proginiį straipsnį, skirtą Altenbergui, kita vertus, vokiečių rašytojas jautė vidinį priešišumą Vienos keis-

³ „Naujasis poetas su neapsakomu švelnumu vaizduoja senosios Austrijos žmones, kurie jau nebegali nieko patirti, juos globoja tarsi sergančius vaikus. Jo akys ašarotos, nes jis jau žino, kad anie guli mirties patale. Išblyškusius, žvelgiančius anapus, juos jau palietė mirties šešėlis. Ir jie ima kalbėti apie nuostabiai keistus, gilius dalykus <...>. Ir štai staiga jie pamato šviesiąją stiprių ir galingų būtybių armiją, kuri giedodama veržiasi į kovą su gyvenimu. Jiems jie moja dar kartą šypsodamiesi, nes nebuvo laukta šitiek veltui; jų ilgesys pagimdė naują užkariautojų kartą, galiausiai jie sveikins įžygiuojantį Fortinbrasą. / <...> Jis [Altenbergas – J. N.] leidžia mums pamatyti tolumose naują Austriją. Dar kartą mums parodo vertybes, kurių buvome priversti atsisakyti. O jis turėjo drašos su jomis atsisveikinti“ (B a r k e r 1995, 271–272).

tuoliui, „niekinusiam viską, kas biurgeriška, kas konservatyvu“, kas, pasak jo, pagrindė tęstinumą (Ibid. 56). Dienoraštyje taip pat užsimenama apie vieną svarbiausių jų kūrybos skirties momentą, t. y. santykį su didžiąja literatūros forma – romanu, gimusiu tokioje asmenybėje, kurioje „vyriškoji“ inteligencija nugali „moterišką“ emocingumą ir su juo siejamą save pamirštantį, antiindividualų atsidavimą aprašomam objektui. Ši mintis taip pat bus neaiški, jeigu nebus įtrauktas būtinas kontekstas, kuris, straipsnio autorės nuomone, atskleidė svarbiausią Altenbergo kūrybos problemą.

Dienoraščio įrašas galėjo būti sąlygotas Altenbergo straipsnio „Vyriškas laiškas“ (vok. *Der männliche Brief*), kurį šis parašė inspiruotas Thomo Manno *Nepolitinių svarstymų* (vok. *Unpolitische Betrachtungen*), tad rašytojas jautėsi atsakingas už feljetone išdėstytas mintis. Viena iš jų buvo apie savotišką vyriškumo ir moteriškumo sklaidą, paskatintą kontroversiškai vertinto mąstytojo, filosofo, neokantininko Weiningerio darbų. Žydas antisemitas, o kartu ir aršus antifeministas išskiria vyriškumą ir moteriškumą ne kaip lytines, o kaip psichologines apibrėžtis, teigdamas, kad moteris mąsto henidinėmis sąsajomis, o vyras – aiškiomis distinkcijomis (Weininger 1980, 126–127). Henidine sąmone Weiningeris vadina egzistencinį sąmonės būvį, kurį apibūdina kaip „kažką slogų“⁴.

Feljetone „Vyriškas laiškas“ Altenbergas apibūdina vyriškumo ir moteriškumo sąvokas ne tik atsižvelgdamas į romaninio ir nervingai spontaniško rašymo būdo skirtynes, bet ir kaip santykį su „lemtimi“, remdamasis Weiningerio teze, jog moterį lemtis ištinca, o vyras lemtį renkasi ir tampa jos viešpačiu (Weininger 1980, 411). Šia teze Altenbergas siekė pagrįsti *nuosprendžio galios* stygių savo tekstuose ir spontanišką, intuityvų aprašomąjį savo eskizų pobūdį, tarsi teigdamas, jog ne jis renkasi ir sąmoningai įkūnija savo mintis menine forma, bet pats mąstymas įsiveržia ir uzurpuoja kūrėją, taip priskirdamas save *henidinei* kultūrai⁵. Ki-

⁴ Iš tolesnio henidinės sąmonės aprašymo matyti, kad Weiningeris jai priskiria nesąmonybės bruožų. Moteris, anot Weiningerio, patiria pasaulį henidine forma, t. y. kiekvienai jos patirčiai yra būdingas tamsos, neaiškumo, tylos kodas: „yra kažkoks konkretus jausmas, norima kažką visiškai konkrečiau pasakyti <...> ir staiga „tai“ kažkur pranyko, jo nebeįmanoma atgaminti“ (Weininger 1980, 126). Henidinei stadijai būdinga tai, kad mąstymas ir jausmas čia sudaro vienį, tai instinktyvi patirtis, stokojanti *nuosprendžio galios*, todėl moteris, mąstanti henidijomis, gali patirti tik susižavėjimą, jaudulį, emocijas, o ne „ištikti“, kurios esminiai komponentai yra suvokimas ir etinis apsisprendimas, priskiriamas *vyriškajai* psichologijai (Ibid., 129).

⁵ Weiningeris, beje, teigia, kad visa modernioji kūrėjų karta, kuri sau adekvačią kalbą atranda neaiškių išpūdžių, nesąmoningų konstrukcijų aprašuose, kuri neigia praeitį, proto galią, kuri pripažįsta tik momentinius simultanius išpūdžius ar abstrakčius potyrius, turėtų būti traktuojama kaip moteriškosios, o kartu ir žydiškosios, kultūros atspindys, mat Weiningeris paradoksaliu būdu tik su retomis išlygomis prilygina moteriškąją savimonę judaistinei pasaulėžiūrai. Skirtingai nei Altenbergas, Weiningeris šią ypatybę aiškiai įvardija kaip kultūrinės savivokos regresiją, genialumo stygių, vyriškojo padarumo išsigimimą, t. y. moteriškumą ar tapimą „žydiška“ kultūra. Tai Weiningeriui, klasikos apologetui, įrodo ir meninių temų bei motyvų, iki šiol buvusių tabu, pasirinkimas, t. y. instinktyvaus seksualumo, įkūnyto šventosios prostitutijos įvaizdžiais, šlovinimas, nuogo kūno apologija, būdinga tik begėdiškai, amoraliai moteriškai savivokai, nes tik „moteris objektyviai visuomet išlieka

tame laiške, skirtame Schnitzleriui, arba laiške, skirtame vienai gerbėjai iš Niurnbergo, žanrinį apsisprendimą Altenbergas traktuoja kaip negalią konstruoti tvirtas, tęstinumu pasižyminčias, t. y. sekant Weiningerio logika, vyriškas formas (romanus, penkių veiksmų dramas ir kt.) (B a r k e r 1995, 48–49).

Thomas Mannas pasipriešina tokiai ribotai vyriškumo ir moteriškumo skirčiai, teigdamas, kad romano kaip žanro atsivėrimas įmanomas androginiškai konotuojuose individualybėje, kuriai būdinga moteriška, žaisminga, atsiduodanti, intuityvi fantazija ir dvasinė (iš esmės „vyriška“), atsiribojanti refleksija. Dienoraštyje pažymima, kad esminis romaninio rašymo bruožas yra ne atsidavimas, o būtinoji distancija, kuri ne tik vyrauja kaip esminė pasakotojo laikysena, neleidžianti nūgrimsti dionisiškame svaigulyje, bet ir atskiria kūrybą nuo gyvenimo, taip iš esmės pasirinkdamas „vyrišką“ svarstyklių pusę.

Altenbergas, neretai vadinamas „Vienos kvailiu“ (vok. ‘Narr von Wien’⁶) ar „ekscentriška beždžione“ (pagal panašaus pavadinimo eskizą „Beždžionė Pėteris“, inspiravusį ir žinomą Kafkos novelę „Pranešimas akademijai“), buvo nuolat kritikuojamas už tai, jog estetinį Huysmanso principą „atvirkščiai“ pavertė gyvenimo būdu, t. y. meną sutapatino su gyvenimu, savo gyvenimu nesėkmingai bandė įkūnyti paties propaguotas revoliucines, reformatoriškas ir iš esmės utopines idėjas. Altenbergą parodijuojančiuose anekdotuose ne tik žavimasi jo asmenybės charizma, juose atsiskleidžia ekscentriškas jo būdas, garbės troškimas. Anekdotais buvo išjuokiama jo gyvenimo reformos programa, tobulumo ir grožio paieškos, moters idealizavimas, sveikatos ir dietos idėjos, neatitinkančios paties rašytojo akcijų: pamokslaudamas apie sveiką gyvenimo būdą ir griežtą dienos režimą, pats priklausė nuo alkoholio, migdomųjų, naktis leisdavo įtartinose smuklėse ir viešnamiuose, tad jo gyvenimo ritmas nebuvo nei sveikas, nei padorus. Vis labiau stiprėjo hipochondriškasis jo būdas, jį buvo apėmusi persekiojimo manija. Altenbergas sirgo depresija, kurią gydėsi dvasinių ligonių sanatorijoje. Ir mirė Altenbergas itin keis-

nuoga, net su korsetu ir krinolinu“ (Ibid., 259). Itin piktai Weiningeris kritikuoja Ernsto Macho ir Davido Humo mintis, kad egzistuoja tik „impresijos“ ir „elementai“. Jo nuomone, pasaulio kaip kaleidoskopo traktuotė, kuri viską paverčia „elementų šokiu“, veda prie beprasmiškos egzistencijos suvokimo, naikina tikrovės sąvoką, drauge ir pačią tikrovę, „tik ji yra atsakinga už šių dienų psichologijos skurdą“ (Ibid., 269), psichologijos, kurią literatūros kritikas Bahras giria už jos naujumą, originalumą, panaudojant, jo nuomone, itin veiksnų psichoanalizės metodą, o Weiningeris pavadina besiele, todėl eminentiškai moteriška, nes absoliuti moteris, kaip dvasinė kryptis, neturi „aš“, jai stinga sielos, ji atitinka juslinę, intuityvią tikrovę ir yra sutapatinama su seksualumu. Moterišką, drauge ir žydišką Weiningeris vadina kultūrą, kurioje stinga valstybės ir teisės suvokimo, kurioje moralę keičia abstrakti žanrų etika, o genialumas traktuojamas kaip tam tikra beprotybės rūšis (Ibid., 441), kurioje vyrauja jausmingumas, pseudomistika, pseudoteosofija, o juose išryškinamas juslinis, kūniškasis elementas, kuris akcentuojamas ne linijomis (t. y. forma, įkūnijanti vyriškąjį principą), o išskydusiomis spalvinėmis gamomis, naikinančiomis ribas tarp objektų ir *keliančiomis įspūdį*. Todėl ir visa naujoji Secesijos tapyba niekinamai vadinama „moteriška“ (Ibid., 152–153).

⁶ Pagal 1982 metais ORF ir ZDF užsakymu sukurtą filmą apie Altenbergą pavadinimą.

tai, tarsi savo noru, iš nevilties nusprendęs palikti šį pasaulį, nors oficiali mirties priežastis buvo plaučių uždegimas (žr. dienoraščio įrašus 1918 12 23 ir 1918 12 29 iš PA *Extrakten*, 410–413). Kitais žodžiais tariant, *valios galiai* stygius ir lemties neišvengiamumas, kaip moteriškosios egzistencijos ženklai, galiausiai ima viršų neurotiškoje vėlyvojoje Altenbergo savivokoje.

Tačiau savo kūrybinio kelio pradžioje (rašyti Altenbergas pradėjo būdamas 35 metų) rašytojas vis dar kupinas vilties, kad estetinė gyvenimo programa gali reformuoti ne tik atskiro žmogaus dvasinę sanklodą, bet ir paveikti žmoniją. Ypatingos, bohemiškos, modernios *personos* kūrimas prasidėjo jau ankstyvoje jaunystėje. Richardas Engländeris, gimęs žydų verslininko šeimoje, norėjo studijuoti teisę ir mediciną, taip pagrįsti biurgeriškosios egzistencijos tęstinumą, tačiau šeimos gydytojo buvo pripažintas neveiksniu dėl „itin jautrios nervų sistemos“. Savo autobiografijoje Altenbergas pateikė šią ypatybę kaip *negalią* (arba jį ištikusią *lemtį*), kurią galiausiai per gyvenimo reformos programą pavertė tam tikra *galia*: „<...> ilgai aš piktnaudžiavau dieviška laisvės dovana, karštai mylėjau kilnias ir visai nekilnias damas, klajojau miškais, buvau juristas, nestudijuojantis teisės, medikas, nestudijuojantis medicinos, knygų pardavėjas, nepardavinėjantis knygų, mylimasis, kuris niekada neveda, ir galiausiai poetas, nekuriantis poezijos. <...> Buvau niekas, esu niekas, tapsiu niekas. Tačiau visas atsiduodu laisvei ir suteikiu kilniems <...> žmonėms galimybę dalyvauti laisvos vidujybės patirtyse, kurias perkeliu ant popieriaus lakšto pačia koncentruočiausia forma. <...> Esu vargšas, bet esu savimi. Visiškai toks, koks esu [arba *Esu totalus savo Aš atspindys* – vok. *ganz und gar ich selbst*]. Žmogus [vyras – vok. Mann] be išlygų“ (S c h w e i g e r 1977, 10–11). Šiomis eilutėmis Altenbergas akcentuoja „weiningeriškai“ suvoktą pirminį savo sielos *moteriškumą*, kurio dėka jis ir pasižymi ypatinga menine pasaulio pajauta. Kita vertus, su moteriškumo fenomenu susijęs ir neišvengiamas „neveiksnumas“, apibūdinamas ne tik kaip neįgalumas kurti inteligibilias, logines struktūras, bet ir kaip negebėjimas tapti kažkuo konkrečiu: pasirinkti tam tikrą profesiją, sukurti šeimą ir tapti jos galva, susilaukti vaikų, kuriems taptum autoritetu bei pavyzdžiu, ir pan.

Jau devintame XIX a. dešimtmetyje Richardas išsikėlė iš tėvų namų, ėmė propaguoti bohemišką gyvenimo būdą, o pirmąjį rinkinį išleido Peterio Altenbergo vardu, siekdamas pademonstruoti nepriklausomybę nuo visuomenės taisyklių ir normų, kurios reprezentuoja „padorią“, paviršutinišką biurgerišką visuomenę. Altenbergo maištas siekė tapti totalus, galiausiai jis atsisakė savo biurgeriškojo, nesąmoningai ir vyriškojo, identiteto ir sukūrė naujo tipo asmenybę, kuri Altenbergą siejo su eschatologine perspektyva, neatsisakant ir moteriškosios kaukės teikiamų privatumų. Jis tapo žmogumi, neturinčiu nei profesijos, nei namų, parazituojančiu šeimos iki ją ištikusio bankroto, o vėliau ir jį dievinančių gerbėjų, mecenatų sąskaita, beje, priimdamas pinigus ne oriai ir garbingai, o aiškiai tarsi vaikas ar brangiai išlaikoma koketė. Jau Hofmannsthalis pagrindė tokio bohemiškojo gyvenimo ryšį su moteriškai lengvabūdišku, aiškingu gyvenimo būdu: „Gyvenimas, kuriuo mes mėgaujamės Vienoje, nėra geras <...>. Mūsų dvasinė veikla primena koketes, ku-

rios valgo tik prancūziškas salotas ir šaldytus maisto produktus“ (K o s l e r 1981, 34). Pastebėdamas esminę Altenbergo eskizų ypatybę – manieristinę koketiškumą (Ibid., 32–33), Hofmannsthalis visą Altenbergo kūrybą traktuoja kaip moteriškosios poeto kaukės reprezentaciją (plg. B e r g e r 1995, 31). Koketiška poeto laikysena yra ambivalentiška – ji sąlygoja menininko egzistenciją, kita vertus, ji neišvengia bohemi būdingo laiko (iš)švaistymo meniškai egzistencijai, kuria tiesiog mėgaujamasi, atsisakant suteikti meninę formą, garantuojančią jos tvermę ir tęstinumą. Prisiminkime: ‘buvau poetas, nerašantis poezijos’ (S c h w e i g e r 1977, 10). Itin dažnas koketės vaizdinys Altenbergo eskizuose išreiškia idealią aukštingo, neparsiduodančio, prie nieko neprisirišančio infantilumo, anapusinę etinės gėrio ir blogio perskyros formą, išryškėjančią tokiuose eskizuose kaip „Dvylika“, „Primityvioji“, „Minė“...

Felixas Saltenas prisiminimuose atskyrė Richardą Engländerį, egiptietišku cigarečių *Griensteidl* kavinėje pardavėją, ir Peterį Altenbergą, moderniosios miniatiūros meistrą, atlikdamas tai tipiškai tam metui būdingai impresionistinei kultūrai, t. y. atskirdamas poeto asmenį nuo profesijos, šeimos, nuosavybės. Perėjimą nuo vieno identiteto prie kito galima atsekti iš Peterio Altenbergo laiškų Karlui Krausui (žr. B a r k e r 1995, 219–223). Apie 1895 metus laiškuose Krausui pasirašoma tiek Richardo, tiek P. Altenbergo, net dvigubu R. Altenbergo vardu. Richardas Engländeris nebeegzistuoja nuo 1899 metų. Yra žinoma atvejų, kai, pakviestas oficialiu vardu, Peteris Altenbergas supykdamas, o juo pašauktas neatsiliepdavo, demonstruodamas senojo, t. y. žydiškojo, identiteto mirtį ir naujojo identiteto sukūrimą. Tarsi Peteris Altenbergas minėtam poetui reformatoriui būtų adekvatesnis vardas nei kažkoks Richardas Engländeris, verslininko sūnus.

Kavinėse, restoranuose, bohemos vakarėliuose bei pigiose smuklėse lankėsi ir meninę gyvenimo programą reklamavo Peteris Altenbergas. Pats gyvenimas tapo literatūra, menine naujai sukurtos asmenybės stilizacija, o literatūros kūriniuose propaguojama modernistinė estetika buvo neatsiejama nuo fiziognominės etikos, kurią ir propagavo Peteris Altenbergas, mat didelė jo kūrybos teminė grupė susidėjo iš aforistinių bei feljetoninių kūrinių, skirtų dietai, higienai, gyvenimo kokybei gerinti. Perimtas iš Nietzsche’s vėlyvosios filosofijos (*Ecce homo*) ir paretas Richardo Wagnerio vegetarizmo traktuotės dietos klausimas, kaip vienas esminių dekadentizmo sąvokos aspektų, tapo svarbiu dalyku ir Altenbergo gyvenimo reformos programoje. Nepaisant to, jog kai kurių modernistų Altenbergo dieta buvo vadinama „siaubinga nesąmone“, kuria sekdami žmonės leistų atrofuoti, anot Manno, „dantims ir tiesiajai žarnai“ (Ibid., 299), nuvertinti šio kūrybos aspekto nederėtų, nes drąsus Altenbergo apsisprendimas sukurti sveiko gyvenimo būdo programą iš tikro buvo sąlygotas visos epochos poreikių. Savo dienoraštyje (1905 11 17 įrašas) Bahras šią pamatinę Vienos esteto laikyseną nusako kaip laikui ir jo poreikiams adekvačią laikyseną: „Altenbergo higienos ir dietos programa, be jokios abejonės, nebuvo joks įnoris, kaprizas: jis tiesiog iki kaulų smegenų atitinka visos kartos lūkesčius. Mes visi kenčiame dėl to, jog mūsų kūnas nebespėja su valia, tarsi mes būtume įgavę aukštesnės žmogiškos dvasios formą, kuriai nebepakan-

ka iš paskos vos besivelkančio ankstesnio kūno“ (K ö w e r 1987, 50)⁷.

Kita vertus, Altenbergo amžininkai pažymi jam būdingą laikyseną, kuri į išorę, nepaisant griežto ir primygtinio proklamacijos turinio, transponuoja netikrumą ir sutrikimą, žyminčius nuosavo pradinio taško, tvirtų orientyrų ir identiteto paieškas, t. y. kol mes nesuponuojam kalbančiojo „veido“, Altenbergo kūryba atspindi amžių sandūros Vienos estetikai būdingos gyvenimo reformos pastangas. Jo elgesys, netgi apranga (flaneliniai marškiniai ant nuogo kūno be apatinių, sandalai be kojinių, keista, tuo metu nemadinga skrybėlė bei įmantri, į kuoką panaši lazda, su kuria Altenbergas niekada nesiskyrė) demonstravo, anot esteto, fiziognomijos konvertavimą į psichinį gyvenimą, tačiau, iš šalies žiūrint, kėlė pagrįstų įtarimų dėl dvasinės Altenbergo sveikatos.

Egzistuoja daugybė amžininkų liudijimų, kaip Altenbergo asmenybė veikė to meto kultūros lauką ir kavinės *Griensteidl* lankytojus. Suplanuota gyvenimo ir kūrybos sampyna, kurią bando įgyvendinti Altenbergas, galiausiai peraugo į pozą, turėjusią „atkreipti dėmesį“ (iš vieno Polgaro anekdoto apie Altenbergą⁸), o poza virto grimasa, kuriai būdingas akivaizdus fetišistinis šizoidinis, o gal tiesiog mazochistinis aspektas⁹. Tam tikrų klausimų kelia ir neslepiamas erotizuotas susižavėjimas jaunų mergaičių kūnais, apogėjų pasiekiantis „Ašanti“ (vok. *Ashantee*) cik-

⁷ Silpno kūno ir stiprios, į dvasinius dalykus sukoncentruotos sielos dichotomija akivaizdi ir kito Austrijos karalystės žydo Franzo Kafkos kūryboje, itin drastiškai atsiskleidžia *Laiško tėvui* tekste, dienoraščiuose ir laiškuose, nepaisant to, jog Kafka puoselėjo savo kūną, plaukiojo upėje, nuolat sportavo, buvo abstinentas ir vegetaras, ypatingą dėmesį skyrė griežtos dietotvarkės sudarymui. Tad euforiškai skelbiama Altenbergo programa buvo laikmečio mada, siekianti nugalėti pernelyg silpną ir lėtą, palyginus su industrijos, technikos, civilizacijos raida, kūną, paversti jį greitai judančiu, plastišku ir atletišku – kaip olimpinės Graikijos didvyrių skulptūros. Štai kodėl viena iš Altenbergo eskizų kaukių, stebinčių atletiško nuogo kūno grožį „be gėdos jausmo“, pasivadina Graiku (žr. *PA Expedition*, „Der Grieche“, 103–105).

⁸ Štai kaip Polgaras aprašo ekscentriškai narcizišką Altenbergo išvaizdą: „Apsirengęs languotu kostiumu su per trumpomis kelnėmis, sportiškai užsisėgęs odinį diržą, be skrybėlės, klapsėdamas sandalais, <...> užantyje laikydamas į kuoką panašią lazda, rausėsi jis virš duobės, netverdamas iš verdančio pykčio, kalbėjosi pats su savimi. „Jūs atkreipiate į save pernelyg daug dėmesio, – pasakė sargybinis. „Per mažai!“ – suriko vargšas Peteris, – „Per mažai!“ (K ö w e r 1987, 22).

⁹ Turima galvoje 1914 metais daryta portretinė nuotrauka (žr. 1 pav.), pateikta prieduose šalia kitų Altenbergo nuotraukų (žr. 2, 3, 4 pav.), kurios buvo daromos Fischerio leidyklos ir Altenbergo sutarimu kiekvienam tais metais pasirodžiusiam eskizų rinkiniui. Minėta fotografija demonstruoja poeto veidą iš arti be jokio estetinio nuotolio, būdingo kitiems Altenbergo portretams. Ši nuotrauka aiškinama ir kaip asmeninio Altenbergo santykio su karu išdava, tačiau Barkeris parodo ir kitas, nežymias fotografijos ypatybes. Ekstremalus veido artumas sukuria įspūdį, jog Altenbergas nori nususukti nuo jį „pagavusios“ kameros, ir atsitiktinai buvo nufotografuotas tam tikru rakursu, išryškinusiu kairiąją akį su monokliu, deformuodamas būtent akį, o su ja kartu ir taip šlovinamą ekscentriško menininko žvilgsnį. Mazochistinės laikysenos prielaidą rodytų faktas, kad Altenbergas primygtinai siūlo nuotrauką spausdinti (daugiau apie tai žr. B a r k e r 1995, 153).

le – beveik su nebeslepia ma pedofilo simpatija.

Pats Altenbergas noriai prisie mė egzaltuoto keistuolio, kvailio nevykėlio, cirko klouno, entuziastingo varjetė gerbėjo, kokį jį ir buvo norima pavaizduoti, kaukė, skatina anekdotų apie save rinkimą, vienu žodžiu, dalyvavo kuriant mitą apie save, provokavo išvaizda, reformatoriška apranga, siekdamas ne tik nustebinti, bet ir narciziškai tikėdamasis sukelti susižavėjimą.

Tiek Friedellis eseistinėje studijoje *Ecce Poeta*, skirtoje Altenbergo kūrybai ir fenomenui (F r i e d e l l 1992, 125–137), tiek Krausas, Polgaras ar Theodoras Adorno charakterizuoja Altenbergą kaip „gatvės poetą“, „diletantą“ ar „kvailį“, kuris vertinamas atlaidžiai, kadangi jis yra kvailys. Tačiau šis apibūdinimas aki vaizdžiai remiasi Nietzsche’s „bepročio aikštėje“ metafora, kurią filosofas pateikia *Linksmajame moksle*. Krausas teigia, jog „P. A. kvailybė – tai išmintis, turinti pakankamai humoro kvestionuoti save pačią“ (B a r k e r 1995, 212). Panašiai, atrodo, savo menamu idiotizmu žaidė ir Altenbergas. Rašytojas, perskaitęs apie save vieną iš recenzento Friedellio straipsnių, žaismingai atsiribodamas nuo savojo „aš“, pasakė: „Dr. Egonas Friedellis pateikia dar keletą anekdotų apie Altenbergą, kurie nors poetą ir vaizduoja kaip pusiau idiotą, tačiau iš esmės charakterizuoja jį teisingai“ (K ö w e r 1987, 23).

Tačiau tiksliausiai Altenbergo ambivalentiškumą apibūdina Krausas kalboje, sakytoje prie draugo kapo ir išspausdintoje 1919 metų sausio 11 dienos *Die Fackel* (lt. *Fakelas*) numeryje¹⁰. Čia Altenbergas charakterizuojamas kaip pasaulio išminčius, liudijantis nuo pirmapradžio kalno viršūnės, kaip pranašas androginas be lyties. Kvailio kalba nepriklauso nei nuo laiko, nei nuo erdvės, kuriai jis priklauso, definicijų, tad įkūnija pirmaprade situaciją, kurioje atsiveria tikroji tiesa. Jam priskiriama visų verčių pervertinimo ir ypatingo jautrumo galia turėtų apversti įtarus suvokėjo santykį su „Vienos kvailiu“, kurio gyvenimas tampa menu, „ne mažiau vertingu nei Shakespeare’o dramos“. Remdamasis šia Altenbergo citata, Adorno pratęsia mintį, darydamas aliuziją į Hamleto monologą prie vargšo Joriko kapo: „Kvailys paliko šį pasaulį, o šis vis tiek liko kvailas“, – apgailėstauja Adorno (B a r k e r 1995, 314). Vadinasi, suponuojami tiek žaidimo, tiek šventės prisiimtos laikysenos aspektai. Tačiau Altenbergas neišvengia ir misterinio tokio gyvenimo pobūdžio, t. y. karnavalinei egzistencijai priskiriamų išjuokimo, apnuoginimo ir baudimo mirtimi žingsnių, mat kvailio kaukė kaip psichologinė laikysena padeda apsiginti nuo minios, kurią savo reformatoriškomis utopinėmis pastangomis atakuoja „kvailys“, dirbtinai ir sąmoningai sukurdamas dvasinės regresijos formą,

¹⁰ „Jie net nenučiuokė, jog kvailio skrybėlė, kuria tu jiems leidai žaisti, tau atstojo nematoma kepurė, kurios dėka tu galėjai juos kiaurai permatyti ir nuo jų apsiginti. Kvaily, suteikęs mums orientyrus. *Ne kaip ateities žmonija* turėtų rūpintis higiena ar dieta, nes tai išties būtų buvę beprasmiška. Esi tu kilęs iš pirmaprados žmonijos, tarsi tikras Dievo individas, kurio dar neišskaidė į ribotu funkcionalumu pasižyminčią lytį, kuris egzistuoja kūrinių apsuptyje ir, apdovanotas pirmaprade savybėmis, turi galią pamatyti ir skelbti, dar prieš mūsų protui išskaidant [šias patirtis – J. N.] į Gėrį ir Blogį, štai kodėl tu nepraradai sugebėjimo būti nepaliaujamo susijaudinimo būsenos (vok. *‘Erregungsfähigkeit’*) nežinia ar prakeikdamas, ar laimindamas šį mūsų vėlyvą pasaulį...“ (K r a u s).

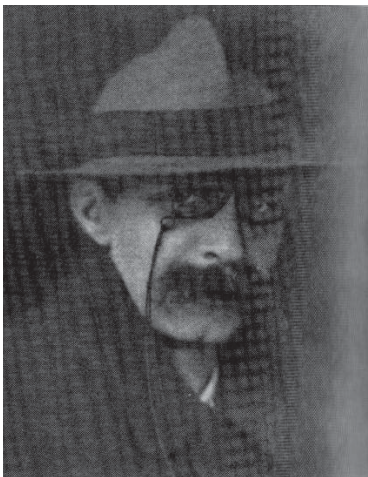
*Peteris Altenbergas
1914*

1 pav. P. Altenbergas 1914 m.

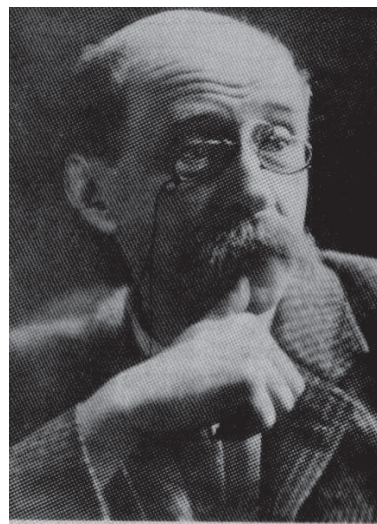
Peteris Altenbergas

2 pav. P. Altenbergo portretas antrajam rinkinio *Kaip aš matau* 1898 m. leidimui

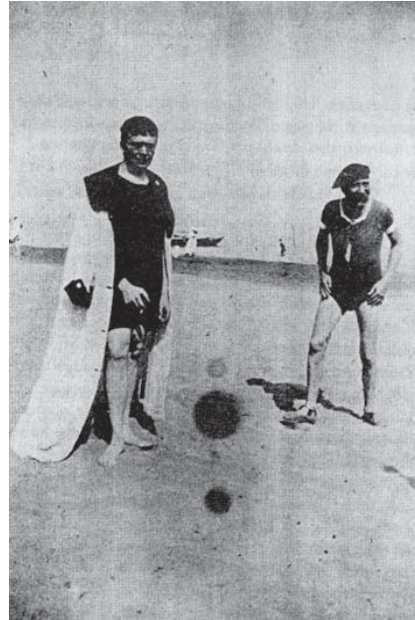
Peteris Altenbergas

3 pav. P. Altenbergo nuotrauka rinkiniui *Ką man atneša diena* (1901)

Peteris Altenbergas

4 pav. P. Altenbergo portretas Rinkiniui *iš mano knygų* (1908)

5–6 pav. P. Altenbergas su bičiuliu Karlu Krausu

7 pav. 1902 m. R. Geylingo akvarelė, vaizduojanti Altenbergą, trijų nimfų apsuptą Stefano aikštėje Vienoje

sušvelninančią agresyvios minios reakciją. Kvailio arena tampa laisva erdve, kurioje nevaržomai gali lietus reformatoriškasis patosas. Kaip sakė Köweris, tik su šia kauke buvo galima tikėtis amžių sandūros Vienoje nesąmoningai paveikti etinę ir emocinę minios žmogaus savivoką (K ö w e r 1987, 25). Pranašo kvailio laikyvena susijusi, anot Krauso, su mentaline dvasinio emocių būseną, tačiau kyla klausimas, kiek ši teigiamai konotuota, impresiškumą sinonimiškai pavaduojanti sąmonės galia išties yra sąmoninga ir kiek ji vis dėlto žengia lemtingą žingsnį nesąmoningo neurasteniskumo linkme?

Juk ir pasirinktas Altenbergo vardas (mažo miestelio prie Dunojaus garbei) turėjo iš esmės nugalėti žydiškąją kilmę, Richardą Engländerį, kuris yra perdėm žydas, perdėm biurgeriškasis ir filisteriškasis. Peteris turėtų atspindėti androginišką menininko kilmę, nes šiuo vardu jis pasivadina mažos, berniukų skriaudžiamos mergaitės, žemintos ir pravardžiuotos Peteriu, garbei. Savo vardą Altenbergas komponuoja kaip menininko gyvenimo projekciją, nes menas tuo metu buvo suvokiamas kaip *moteriškumo* sritis. Kita vertus, Altenbergas yra vokiškasis, t. y. krikščioniškasis, vardas, o krikščionis jam asocijuojasi su tobulo, išbaigto dvasinio žmogaus, t. y. *vyro per excellence*, gyvenimo premisa. Altenbergui, kaip ir Weiningeriui, krikščionybė reprezentuoja dvasios pergalę prieš judaizmą savyje, yra naujo, nuolat kintančio, tobulėjančio žmogaus sukūrimas (W e i n i n g e r 1980, 439). Kaip skelbia viena iš rinkinio *Kaip aš matau*, t. y. *revoliucionieriaus*, kaukių, J. Kr. „<...> yra aukščiausia veikiančių galių išraiška, jų organiškasis galutinis rezultatas“, kuris sureguliuoja dvasinių galių chaosą pasaulyje, atneša jam išganyką, grąžina į pirmąją ramybę (PA *Expedition*, „Im Garten“, 100–101). Dar ne krikščionis Altenbergas (į krikščionybę jis pereina 1900 metais) apgailestauja: „tie kiti, tai yra mes, esame tarpiniai vystymosi nariai“ (Ibid., 100), tačiau ambicingai leidžia save priskirti „šviesos“ žmonijai, o jo motina prilygina menininką sūnų, didžiųjų reformatorių, dievui Baldūriui. Žydiškasis biurgeriškasis gyvenimo būdas, kurį „Revoliucionieriaus“ cikle reprezentuoja sesers vyro figūra, atmetamas kaip „žemės organizmo asiūklinis periodas“ (vok. ‘Schachtelhalm-Periode’), kuriame organizmai gyveno „tamsioje, slogioje, anglies dioksido prisodrintoje ir deguonies stingančioje atmosferoje“, priskiriant nuosavybės kaupimo ir dauginimosi funkcijas henidinei, t. y. moteriškajai, egzistencijai, o ši prilyginama geologiniam paleozoinės eros devono periodui, kuriame ir atsirado pirmieji asiūkliniai augalai (Ibid., „Familienleben“, 97).

Anot Weiningerio, moteriškosios bei žydiškosios savivokos apraiškas įmanoma panaikinti neigimu. Galbūt todėl Altenbergo *revoliucionierius* įkūnija neigimo principą kaip neapykantą senam, sustabarėjusiam namų ir tėvų pasauliui, iš kurio jis veržiasi ištrūkti, siekdamas pagrįsti savo individualumą, savarankiškumą ir dvasinę stiprybę. Vėliau šią indogermaniško vyro savybę išskirs ir Weiningeris (W e i n i n g e r 1980, 416). Iš šio svarstymų lauko, beje, gimsta ir tezė, kad tik žydas puikiai jaučiasi tėvų pasaulyje, kurį ir siekia savo egzistencija pratęsti (Ibid.). Kitais žodžiais tariant, Altenbergo tikslas yra meninėmis, gyvenimą reformuojančiomis ambicijomis paneigti žydiškąją savivoką ir emancipuoti esminę moteriškumo raišką savo sieloje.

Visų Altenbergo eskizų centre stovi pirmuoju asmeniu kalbančio, pasaulį stebinančio ir santykių su juo apverčiančio (vok. *ver-rücken*¹¹) lyrinio subjekto figūra, neretai tapatinanti save su Peteriu Altenbergu. Kitos figūros ir kaukės, kurias skelbia manifestacinė lyrinio kalbėtojo laikysena, nors ir neatsiejamos nuo paties poeto, nors ir išskyla kaip Peterio Altenbergo vardo sutrumpinimai (P. A.) arba skiemeninė abreviatūra **Albertas Königsbergas**, tačiau tarp šių kaukių yra ir Peterio Altenbergo kuriama atsiribojimo distancija. Jos išskyla kaip trumpų eskizų protagonistai, skelbiantys savo gyvenimo programas su skirtingu intensyvumu, nukreiptu prieš sugadintą (korumpuotą) visuomenę, kurią Altenbergo kalbėtojas prilygina „rupūzei, stebinčiai vandens lelijai“ (S c h w e i g e r 1977, 11). Vardas suponuoja ne tik idealią projekciją, t. y. savo paties grynąją, nuo aistrų išvaduotą esmę, bet ir tarpinį jos rezultata, kuri įkūnija link idealo besistiebiantis menininkas. Tarp idealios ir dabartinės būsenos atsiradusi atkarpa reikalauja viso žmogaus gyvenimo laiko, kuriančiu būtinąją dvasinę įtampą, tampančią ne tik intencionalumo ar impresionabilumo, bet ir neorotiškumo priežastimi, to meto kultūros lauke traktuoto kaip totaliai moteriška liga. Vardo skaidymas ir dėliojimas iš skirtingų jo komponentų (P. A., A. Königsberg, Albert, A. K. ir t. t.) suponuoja modernybės krizinę savivoką: dvasinį sutrikimą ir naujo identiteto paieškas modernioje Austrijos bohemoje, siekusioje atsiriboti nuo tėvų kultūros, tėvų literatūros, kalbos, estetinių nuostatų ir vertybinių orientyrų, kurią ženklino, anot Carlo E. Schorske' s, „dviprasmiškas kolektyvinio Edipo maišto ir narciziškų naujojo „aš“ paieškų derinys“ (S c h o r s k e 2002, 218). Menas tampa tokio maišto ir su juo susijusio išsivadavimo galimybe. Poetas yra tarpininkas tarp gyvenimo ir niūrios kasdienybės, jis nuolat prisistato kaip nuskriaustųjų – vaikų ir moterų – gynėjas ir saugotojas, kurio misija – niekingo, apsnūdusio pasaulio pažadinimas ir jo sudvasinimas poetiniu aktu.

Literatūrinės Altenbergo kaukės – P. A., A. Königsbergas, Graikas, Revoliucionierius – dietos šalininkas, higienistas, pranašas ir mentorius, recenzentas ir meno kritikas – suponuoja ekstravagantiško vedlio laikyseną, kurią ne be pataisų Altenbergas perima iš Nietzsche' s kaip natūralistinę, objektyvią laikyseną, nugalinčią menininko subjektyvybės savivoką, kuri iškelia sau arogantišką tikslą – sudvasinti pasaulį, tiksliau, daiktams suteikti sielą¹². Poetinis aktas sukonzentruojamas į es-

¹¹ Viename iš rinkinio *Po pjūties* (vok. *Nachfehlung*) kalambūrų, kuriame Altenbergas atlieka poetinę mistifikaciją, sakoma: „Argi tas Peteris Altenbergas nėra visiškai beprotis [vok. verrückt]! Taigi, jis visiškai nusigręžęs [vok. ver-rückt] nuo vietos, kur kiti vis dar kunkuliuoja!“ (K ö w e r 1987, 26). Savo imituojamą, stilizuojamą kvailybę ar beprotybę Altenbergas čia traktuoja ir kaip tam tikrą pasaulio suvokimo būdą pakreipti įprastą perspektyvą netikėtu rakursu, t. y. laikysena, priartinančia „pamirštus“, „nereikalingus“ daiktus (pažodžiui „perstumdančia daiktus“ – vok. *verrücken*).

¹² Šios ambicijos geriau suprantamos Weiningerio idėjų kontekste, nes, filosofo teigimu, moteriškosios savivokos kryptiniai, stokojančiai sielos bei individualybės, daiktų esybinis pagrindas išlieka totaliai neparankus, užsivėręs. Moteriškajai alogikai, lygiai kaip ir žydiškajai savivokai, anot Weiningerio, stinga pagarbios baimės daiktams, jie, esą, apimti arogancijos daiktų atžvilgiu, nes juos vartoja, naudoja, perka ir parduoda, tačiau jų niekada neapims tų daiktų simbolinės gilumos išpūdis, jie gali tik žvilgsniu apimti niekingą pa-

minį – grožio pastebėjimo, apibūdinimo ir perteikimo – momentą, kuris pasižymi maginiu sakraliniu charakteriu, todėl nuolat akcentuojama ypatinga, tik menininkui būdinga optika: „Turiu dvi akis ir dvi ausis, aš kaizeris!“ (Barker 1995, 440), kitur: „Akie, tu rožini pasaulio skyde!“ (Schweiger 1977, 11). Kita vertus, užimama menininko pozicija nėra absoliuti. Žmogus, gimstantis menininku, neįgauna ypatingo sakralinio statuso visiems laikams, tai nuolatinio perėjimo galimybė ir kokybė, susiejanti jį su kitais žmonėmis. Menininko vaidmuo – misionieriškojo pobūdžio, grožį jis turi ne tik atspindėti, bet ir liudyti: „Ne tau ir ne kažkam vienam suteik šį gėrį, kurį radai savo sunkiame kelyje...“, – sakoma rinkinio *Ką man atneša diena* (vok. *Was der Tag mir zuträgt*) pratarmėje, – „dalink jį visiems!“ (Wagner 1965, 66). Ši užduotis turi neabejotiną religinį pobūdį, išreikštą bibrine pranašų knygų stilistika, menininkui suteikiančią „tiesiančiojo kelią“ ar net „žinančiojo kelią“ apibūdinimą¹³. Menininko misija tampa analogiška Jono Krikštytojo misijai – nutiesti kelią ateities žmonijai, o tikslas – žmonijos išganymas, ją pervedant į aukštesnę dvasinės raidos stadiją.

Dvasinio tapsmo, vidinės metamorfozės procesas paženklintas dekadentinės pasaulėžiūros, kurią rašytojas perima iš Huysmanso estetikos. Jaunosios Vienos rateljio pavadinta „rafinuota knyga“, Huysmanso *A rebours* taip įsirėžia į Altenbergo sąmonę, jog tampa jo „dekadentizmo“ sąvokos, išplėtos visuose eskizų rinkiniuose (ypač vėlesniuose), pagrindu. Aforizmų cikle „Čia įsijungia revoliucionierius“ (vok. „Der Revolutionär hat sich eingesponnen“), kurio centre savo vertybinę programą reklamuoja Alberto Königsbergo kaukė, dekadentizmas apibūdinamas kaip būtinas latentinis periodas, po kurio įvyksta dvasinis lūžis ir jo paskatinta vidinė metamorfozė, išvaduojanti žmogų iš henidinės žmonijos vystymosi stadijos: „Dekadansas!? Būsimo vystymosi gimdymo skausmai. Taip pat ir moteris susilpnėja nėštumų metu! Ligotos sveikatos sveika liga. Žvėries stadijos rekonvalescencijos“ (PA *Expedition*, „A rebours“, 154). Iš Huysmanso grafo jaunas Albertas perima ypatingą sensualumą, kuris, pasak Köwer, ribojasi su neurotine patologine būseną, o ši bet kokį kontaktą su išoriniu pasauliu padaro neįmanomą (Köwer 1987, 43). Altenbergo eskizuose galima pastebėti estetinių pažiūrų kaitą. Ankstyvojoje kūryboje dekadansas apibūdinamas kaip neurotiška savivoka, kuriai būtina sąveika su kitais žmonėmis, o gyvenimo pabaigoje altenbergiškųjų eskizų kalbėtojas tampa niurzglus individualistas, kuris bjaurisi jo „žinios“ nesuprantančiu „kitu“, abejoja, ar iš viso autentiškas santykis tarp dviejų žmonių yra įmanomas (PA *Extrakte*, „Der Nebenmensch“, 388; arba, *Ibid.*, „Die heiligen Versteher“, 376–379). Huysmanso dekadentiško bejėgiškumo ir beviltiškumo jausmas, ankstyvojoje fazėje nugalimas nyčiškos proklamacijos patosu, vėlyvuosiuose Altenbergo eskizuose ir dienoraščio įrašuose tampa vyraujančia laikysena.

Eskize „De libertate“ ne tik labai aiškiai suformuluojama ankstyvojo Altenbergo pozicija Huysmanso estetikos atžvilgiu, bet ir demonstruojamas mesianistinis

viršių, o ne būti jų transcendentiniu pagrindu.

¹³ Rinkinyje *Prodromos* randama: „Tiesiantis kelią (vok. *Wegweiser*) nėra tikslas. Tikslas – žinantis kelią [pažodžiui – kelio išminčius; vok. ‘Weg-Weiser’]! Nė vienas, kuriam lemta prabilti garsiai, neturi teisės tyliai pasišalinti“ (Wagner 1965, 68; plg. Lk. 1, 76).

altenbergiškosios gyvenimo reformos angažuotumas. Tekstas „De libertate“ prasideda žodžiais, kurie primena romano *A rebours* 6 skyriaus pradžia, kur grafas, sėdėdamas priešais židinių giliame fotelyje, suformuluoja solipsistinio, negatyvaus dekadentizmo sampratą. Eskize grafas pakeistas kunigaikščiu, kuris turėtų pabrėžti aristokratišką egocentrinio dekadentizmo natūrą. Teksto „De libertate“ centre – dialogas tarp poeto ir kunigaikščio, kritikuojančio poeto gyvenimo programą. Nors poetas ir neįvardijamas, tačiau jis čia galioja kaip P. A. reprezentuojanti ir Peterio Altenbergo gyvenimo reformą atspindinti figūra. Kunigaikštis suformuluoja kritiką, kuri galioja kaip oficiali, fariziejiška nuomonė, kaip kaltinimas, kurio nusi-kalstama turinį Kunigaikštis (kaip simbolinė Pontijaus Piloto figūra; plg, Mk. 15, 1–5) nusprendžia patikrinti. Ši laikysena suponuoja evangelinę situaciją, kurioje atpažįstame fariziejų priekaištų Jėzui parafrazes (plg. Mk. 2, 7; 16–17; arba Mk. 7, 1–9; Lk 7 34, 36–50): „Apie jus, mano pone, sklinda legendos, kad jūs gyvenate „a rebours“, nakvojate landynėse, supainiojate naktį su diena, šlovinate prostitutas, negirdėtai būdais aiškinate čia-būties paslaptis, norite apversti ir sutriuškinti pasaulį ir su neapykanta persekiojate tradiciją tik todėl, kad tai priklauso vakar dienai, o ne rytojui ar porytojui!? Sielos Robespjeras - - -. Man pačiam tai atgrasu. Vien mano artimųjų, supančių mane, gyvenimas yra „a rebours“. Taigi aš paskyriau šian-dien savo pernelyg ligotai ir nusilpusiai širdžiai paskutinę priemonę – Jus ir Jūsų dvasią, nuodus, kurie galbūt užnuodys mano nuodus, kurie mane užnuodys - - -. Tad kalbėkite!! Ar galite apversti visą pasaulių tvarką?! Nusikaltimą paversti do-rybe ir įstatymu!? Kad tapčiau švelnesnis tų atžvilgiu, kurie nusižengia mūsų nuo- statoms?!“ (PA *Extrakte*, „De libertate“, 21). Taip išprovokauto poeto atsakymas prilygsta Jėzaus suformuluotai aršiai fariziejų ir Rašto aiškintojų kritikai¹⁴ (plg. Lk. 11, 37–54; 12, 5). Monologu išdėstyta idealistinė sudvasinimo teorija, pateikta evangelinės stilistikos forma, priartina „De libertate“ kalbėtoją prie ekspresionis-tinės „Naujojo žmogaus“ traktuotės. Ekstravagantiškasis „a rebours“ principas čia tampa pamatiniu teksto šūkiu, tačiau jis pagal išdėstytą poeto gyvenimo programą yra priešingas Huysmanso romano protagonisto, nusišukusio nuo neišvengiamai nykstančio pasaulio, nepaguodžiamam solipsizmui, nes Altenbergo poetas – opti-mistas, tikintis auklėjama mena galia.

Revoliucionieriaus sielai būdingas esminis nomadiškumas, traktuojamas kaip vitališkumo šaltinis, gyvybinė energija su ryškiu griovimo potencialu, nukreiptu ne tik prieš kasdienybę, bet ir prieš savo senąją „aš“. Tačiau ir niveliuojanti kas-dienybė pasižymi ne mažiau destruktine galia, veikiančia poeto sielą. Eskize „Du nepažįstamieji“ (vok. „Zwei Fremde“) Albertas Königsbergas vadinamas „ligotu totoriumi“ (PA *Expedition*, „Zwei Fremde“, 139). Impresijoje, vaizduojančiojo Al-

¹⁴ Tekste tai išreiškiama žodžiais: „Kunigaikšti! Mes visi esame kaliniai, gyvenimo kamerų nuteistieji, rekrutai, supančioti maršo žingsniu, mūsų pačių galerininkai. Visi jie praleidžia savo trumpą jiems skirtą laiką mūrinėse kareivinėse siaubingai storomis, raudonomis sienomis ir paleidžia plėnimis nuostabią lemtį – gimti šiame pasaulyje. <...> Kokie jūs keisti, net apkvaitę nuo savo vergovės! Argi jūs esate kaip tie, kuriuos piktieji giminaičiai laikė uždare tvarte, ir juos nelauktai atradę lankytojai staiga jiems suteikė laisvę?! \ O šitie norėtų tiesiog susmukti, netekti nuovokos, nualpti!“ (PA *Extrakte*, „De libetate“, 22).

tenbergo miniatiūroms tipišką vyro ir moters susitikimo situaciją, akcentuojamas Alberto išsekimas, silpnumas ir nuovargis. Tačiau šiame, kaip ir kituose „Revolucionieriaus“ ciklo tekstuose kūniškasis ir dvasinis silpnumas bei resignacija yra nugalimi sudvasintos revoliucinės reformos skelbimo, kuris, atrodo, ir suteikia jėgų, atkuria prarastasias gyvybines galias, įlieja raudonio į šiaip jau išblyškusį poeto pranašo veidą, arba, kalbant mechaninėmis Altenbergo metaforomis, kurios užveda poeto dekadento sielą, – „motorą“ ir priverčia dirbti visą žmogaus „mechanizmą“. Dvasinė poeto revoliucija suteikia gyvenimo prasmę, todėl skelbiama „Gerąją Naujieną“ Altenbergo lyrinis subjektas suvokia kaip galutinę ir vienintelę veiksmingą priemonę, galinčią išgydyti „ligotą ir silpną širdį“.

Albertas Königsbergas koreguoja moteriškosios psichologijos šaknis Peterio Altenbergo dvasioje, suteikia jam naują gyvenimą ir vyriškąjį identitetą. Revolucionierius Albertas intensyviau ir aistringiau nei estetas P. A. atakuoja biurgeriškojo pasaulio grimasas kaip „gražųjį gyvenimo melą ir svaigulingą jo vergovę“ (Ibid., „Familienleben“ 99), kaip savęs apgaudinėjimą, kaip „gyvenimą į išorę“, apsnūdimą, o todėl iš esmės ir kaip pamatinį stygių (Ibid., 94). Aistringą, nihilistinį ir agresyvų Alberto Königsbergo toną galiausiai nugalai estetizuota P. A. savivoka, apie 1900 metus išstumianti „robepjerinę“, kaip teigiama Altenbergo „Revolucionieriaus“ cikle, laikysena, nes tiesa kaip „dviašmenis kalavijas <...> gali sąlygoti Gėrį, o gali ir Blogį...“ (B a r k e r 1995, 68; 58). Tad jeigu Alberto Königsbergo skelbiama tiesa yra negatyvi, kupina savigriovos, tai P. A. tiesa estetizuota, pozityvi, „krikščioniška“ – „save pamirštantis, žodžiu, virtęs sudvasinto gyvenimo aido skambesys, prisodrintas meilės, draugiškumo žmogui“ (Ibid., 68). Tik ji turi galią išvaduoti iš žemiškojo gyvenimo skurdumo, panaikinti sielos sunkį. Tad Altenbergo tikslas ne paneigti moters raišką sieloje, bet ją išgydyti. Literatūra kaip tiesosakos, drauge ir poveikio menas Altenbergo estetikoje galioja ne tik kaip galimybė išsivaduoti iš slogaus kasdienybės pasaulio, bet ir kaip galimybė „emancipuotis“, emancipaciją suvokiant taip, kaip ją traktuoja Weiningeris: kaip visišką išsivadavimą iš prigimtinio seksualumo, t. y. išsivadavimą iš moteriškumo savyje, drauge kaip seksualinės askezės proklamaciją.

Viename iš Altenbergo ankstyvojo kūrybos periodo laiškų seseriai Gretei, su kuria ryšiai niekada nenutrūko ir kuri jo eskizuose stilizuota iki tokios moteriškumo formos, kuri mažų mažiausiai kelia simpatiją ir yra susijusi su išnaudoto, užguito, apiplėšto, todėl ir melancholiško, rezignuojančio moteriškumo samprata, jis rašo: „Aš taip mėgstu krikščionybę, kaip kažką, ką Jėzus Kristus mintyse galvojo apie moterį“ (Ibid., 33). Ši kiek aptaki frazė iš tikro demonstruoja judesį, priešingą tai perspektyvai, kuri Altenbergą traktuoja kaip „moterų gynėją ir mylėtoją“, nes Jėzaus Kristaus, mąstančio apie moterį, vaizdinys nejučia kelia asociacijas, moteriai priskiriančias nusidedančios parsidavėlės, nuosavybės interesų kamuojamos, kasdienybės rutinai atsiduodančios moters paveikslus, moters, kurią dar reikia išganyti, kuriai Kristus nurodo kelią: „Eik ir daugiau nenusidėk...“ Tad naujos personos kūrimas Altenbergui reiškia būtiną moteriškosios menininko asmenybės korekciją, asmenybės, kurią Altenbergas tik iš pirmo žvilgsnio stengiasi reabilituo-

ti, apginti, legitimuoti jų vietą pasaulyje. Iš tikro jis siekia išskleisti ir paaiškinti henidinės savivokos raišką. Ši loginė procedūra, Weiningerio teigimu, įprasmina moteriškąją egzistenciją, suteikia jai tęstinumo ir išvaduoja ją iš instinktų plotmės. Programinėje rinkinio *Ką man atneša diena* dalyje Altenbergas išdėsto paradigmą savo kūrybos tikslą: „Taip kaip menininkas groja kilnia violončele, taip tegu groja vyras švelniuoju instrumentu, pavadintu ‘moters siela’! Visa, kas gera, švelnu, kas gilu, slapčia jai paskirta lemties. Tu privalai ją pažadinti skambančiai būčiai savo subtilios pasaulį apimančios asmenybės galios dėka!“ (PA *Extrakten*, „Selbstanzeige“, 8). Minėta užduotis susijusi su visuotiniu žmonijos tobulėjimo procesu, siekiant instinktyvią (henidinę) žmonijos sąmonės būklę pakeisti aiškiai suvokiamomis dvasinėmis formomis.

Literatūra

- PA *Expedition* – Peter Altenberg, *Expedition in den Alltag, Gesammelte Skizzen 1895–1898*, Wien: Löcker / Fischer Verlag, 1987.
- PA *Extrakte* – Peter Altenberg, *Extrakte des Lebens, Gesammelte Skizzen 1898–1919*, Wien: Löcker / Fischer Verlag, 1987.
- B a r k e r 1995 – Andrew Barker, Leo A. Lensing, *Peter Altenberg: Rezept die Welt zu sehen*, Wien: Braumüller Verlag.
- F r i e d e l l 1992 – Egon Friedell, *Ecce Poeta*, Zürich: Diogenes Verlag.
- K ö w e r 1987 – Irene Köwer, *Peter Altenberg als Autor der literarischen Kleinform*, Frankfurt am Mai-Bern – New York – Paris: Peter Lang Verlag.
- K o s l e r 1981 – Hans Christian Kosler (hrsg. von), *Peter Altenberg. Leben und Werk in Texten und Bildern*, München: Mattes & Seitz Verlag.
- K r a u s – Karl Kraus, „Rede am Grabe Peter Altenbergs“, *Grimassen 1914–1925*, Prieiga internete: http://gutenberg.spiegel.de/index.php?id=5&xid=3863&kapitel=38&cHash=1&hilite=Peter%20Altenberg,%20Fackel#gb_found, žiūrėta 2009-09-08.
- M a n n 1979 – Thomas Mann, *Tagebücher 1918–1921*, Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- S c h o r s k e 2002 – Carl E. Schorske, *Fin de siècle Viena. XIX a. pabaigos politika ir kultūra*, Vilnius: Baltos lankos.
- S c h w e i g e r 1977 – Werner J. Schweiger (hrsg.von), *Das große Peter Altenberg Buch*, Wien, Hamburg: Paul Zsolnay Verlag.
- W a g n e r 1965 – Peter Wagner, *Peter Altenbergs Prosadichtung. Untersuchungen zur Thematik und Struktur des Frühwerks*, Inaugural – Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Westfälischen Wilhelms – Universität zu Münster (Westfalen).
- W e i n i n g e r 1980 – Otto Weininger, *Geschlecht und Charakter*, München: Mattes & Seitz Verlag.

Juldira Nagliuvienė

Veidas, vardas ir kaukė: identiteto krizė dekadentinėje Peterio Altenbergo savivokoje

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *eskizas, amžių sandūra, fin de siècle, impresija, miniatiūra, mizoginija, henidinė savivoka, žydiškasis neapykantos sau fenomenas.*

Charizmatiška Peterio Altenbergo asmenybė domino ne tik literatūros kritikus, tyrinėjančius altenbergiškosios miniatiūros ypatumus, bet ir iškilius menininkus, kurie savo kūrinuose vaizdavo ekscentrišką keistuolį, siekiantį sugriauti įprastą pasaulio tvarką, skelbusį tuo metu revoliucinę higienos ir dietos programą, garbinusį moteris ir vaikus bei žvelgusį į pasaulį egzaltuoto išimylėjęlio akimis. Altenbergo impresijose aptinkamas šios gyvenimo reformos liudytojas, kuris pasivadina Alberto Königsbergo, Alberto, A. K., P. A. arba Graiko vardu. Skirtingos lyrinio *poème en prose* kalbėtojo kaukės suponuoja aistringą Gerosios Naujienos skelbimo intensyvumo laipsnius – nuo neapykantos ir savi-destrukcijos kupino atsiribojimo, steigiančio solipsistinio egocentrizmo ir dvasinio nuovargio paženklinto dekadentizmo laikysenos iki krikščioniškojo atlaidumo, užuojautos užguitiems, kasdienybės rutinoje paskendusiams „gyvenimo rekrutams“. Vardo keitimas iš žydiškojo į krikščioniškąjį, jo skaidymas ir dėliojimas iš skirtingų komponentų ženklina amžių sandūros Vienai būdingą identiteto krizės, savidestrukcijos fenomeną, neatsiejamą nuo edipinio konflikto, akivaizdaus ir Altenbergo gyvenimo programoje. Totalus palikimo, šeimos, biurgerio išsipareigojimų atmetimas bei impresionistiniam amžiui būdingo sąmoningai neatsakingo, laiką iššvaistančio žmogaus paveikslas kyla iš tuo laikotarpiu tipiško žydiškosios neapykantos sau fenomeno, neatsiejamo nuo mizoginijos, nes antisemitinė pasaulėžiūra judaizmą paradoksaliu būdu sutapatino su esminiu moteriškumu. Iš neapykantos viskam, kas galėtų būti traktuojama kaip moteriškosios savimonės, išplėtos laiko dvasių atspindinčioje Otto Weiningerio studijoje *Lytis ir Charakteris*, ženklai, gimsta moters sielai simpatizuojanti lyrinio altenbergiškųjų impresijų kalbėtojo laikysena, kuri siekia apginti henidinės savivokos poeto sieloje raišką bei ją emancipuoti kardinalia „vyriškąja logika“, koncentruota meno forma pateikiant Būties ekstraktą.

Juldirta Nagliuvienė

The Face, the Name and the Mask: the Crisis of Identity in Peter Altenberg's Decadent Self-Concept

S u m m a r y

Keywords: *sketch, turn of the century, fin de siècle, impressionability, impression, miniature, misogyny, henidic self-concept, phenomenon of Jewish self-hatred.*

Charismatic Peter Altenberg's personality was interesting not only for literature critics studying the peculiarities of Altenberg's miniatures but also for outstanding artists who in their works portrayed eccentric stranger seeking to destroy the usual world order, proclaiming the revolutionary at that time programme of hygiene and diet, respecting women and children and looking at the world with the eyes of an exalted lover. In Altenberg's person one can see the witness of this life reform; he names himself Albert Königsberg, Albert, A. K., P. A. or Greek. Different lyric *poeme en prose* speaker's masks assume the degrees of passionate Good News announcement intensity – from hatred and self-destruction full of dissociation establishing the decadent posture marked by the solipsistic egocentrism and psychic fatigue to Christian forgiveness, sympathy for oppressed, "life recruits" sunken in the daily life routine. The change of name from the Jewish to the Christian one, its separation and setting from different components marks the phenomenon of self-destruction and the crisis of identity, typical for the Vienna at the turn of the centuries, inseparable from the Oedipic conflict, is also obvious in Altenberg's life programme. The total rejection of heritage, family, burger's obligations, consciously irresponsible and time wasting yes-being assumption, typical for the impressionistic age, arises from the phenomenon of Jewish self-hatred characteristic of this time period, inseparable from misogyny, because the anti-Semitic world-view had paradoxically identified Judaism with fundamental femininity. From hatred to everything that could be treated as the signs of feminine self-consciousness developed in the Otto Weininger *Sex and Character* reflecting the idea of those times, arrives the author's posture of lyric Altenberg's impressions sympathetic to the woman's soul, who by this gesture seeks to protect the expression of henidic self-concept in the poet's soul and to emancipate it by cardinal movement of "male logics", concentrated in the art form presented essence of the Being.

J u l d i t a N A G L I U V I E N Ę
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[litk@hu.su.lt]